

WILHELM SÁNDOR

HAGYOMÁNYOS HALÁSZAT AZ ÉRMELLÉKEN

A Berettyóba folyó Ér völgye a Kraszna és a Berettyó között ÉK–DNy-i irányban húzódik. A geológiai negyedkorban ez a völgy vezette le a mai Kraszna, Szamos és Tisza őseinek vizét a Pannon-tengerbe. A jégkorszak végén az ösfolyók kelet felé találtak új medret, az Ér völgyében pedig az egyenlőtlenül lerakódott hordalék mélyebb részein egy mocsaras, lápos, posványos terület alakult ki.¹ Az Érnek a maga 1427 km² vízgyűjtő területével nem volt állandó medre, hanem a mocsarakban, lápokban, vizenyős réteken meggyűlt víz lassan haladt az összekötő ereken és folyásokon át a Berettyó által táplált Nagy-Sárrét felé, s ez óriási szivacsként nyelte el az Ér vizét is. A mocsarak között magasabb területek, szigetek emelkedtek ki; ezekre települt és ezeket művelte az érmelléki falvak lakossága, de a tavasi áradások idején a szigetek egy része is víz alá került.

Az Ér völgyének szabályozása 1855–1869 között kezdődött, de a töltések csak Bihardiószegig készültek el. Ezután az első nagyobb munkát az 1930-as évek második felében kiásott, Éradonyig húzódó ún. *Tankárok* volt. Azok a csatornázási munkálatok, amelyek az Ér völgyének mai rendezéséhez és az Ér medrének végleges kialakításához vezettek, 1967-től 1970-ig folytak. A lecsapolást és a belvizek elvezetését egy összesen 463,5 km hosszúságú csatornarendszerrel oldották meg, miáltal csak Bihar megyében 31 530 ha kiterjedésű területet sikerült ármentesíteni.² Ezen a hatalmas területen a lecsapolás előtt jellegzetes mocsári élővilág talált otthont, s ez nyújtott megélhetést a környék falvaiban lakó emberek egy részének: halászoknak, vadászoknak, nádvágóknak, gyékénykötőknek. E foglalkozások közül ez alkalommal a legjellegzetesebbet, a halászatot tárgyaljuk.

A halászatot a legrégebb időktől üzték a vidék lakói, miként ezt a régészeti ásatások során előkerült halpikkelyek és -csontok mellett a Székelyhídi Múzeum birtokában lévő több bronzhorog, sőt egy bronzkori csónakfigura is bizonyítja.

Bár a földművelés és a kézművesség térhódításával a halászat jelentősége csökkent, továbbra is a szegényebb néprétegek kiegészítő élelmezési és kereseti forrása maradt. Különösen jellemző ez az Érmellékre, mert noha itt az emberek főfoglalkozása a földművelés volt, a kevés földterület és a gyakori áradások miatti bizonytalan termés szorításából ez jelentette az egyetlen kiutat.

Az egymást követő nemzedékek felhalmozott tapasztalata, a vizek, nádasok alapos ismerete, a hal viselkedésének megfigyelése a halászeszközök és fogási módok nagy gazdagságát alakította ki az Érmelléken. Ezeknek összegyűjtése és közreadása annál is inkább fontos feladat, mert a természeti-környezeti és gazdasági-társadalmi viszonyokban bekövetkezett gyökeres változások az említett foglalkozás megszűnését, a tárgyi

emlékek eltűnését, sőt még a foglalkozáshoz kapcsolódó szájhagyományok egyre fokozódó fakulását is maguk után vonták.

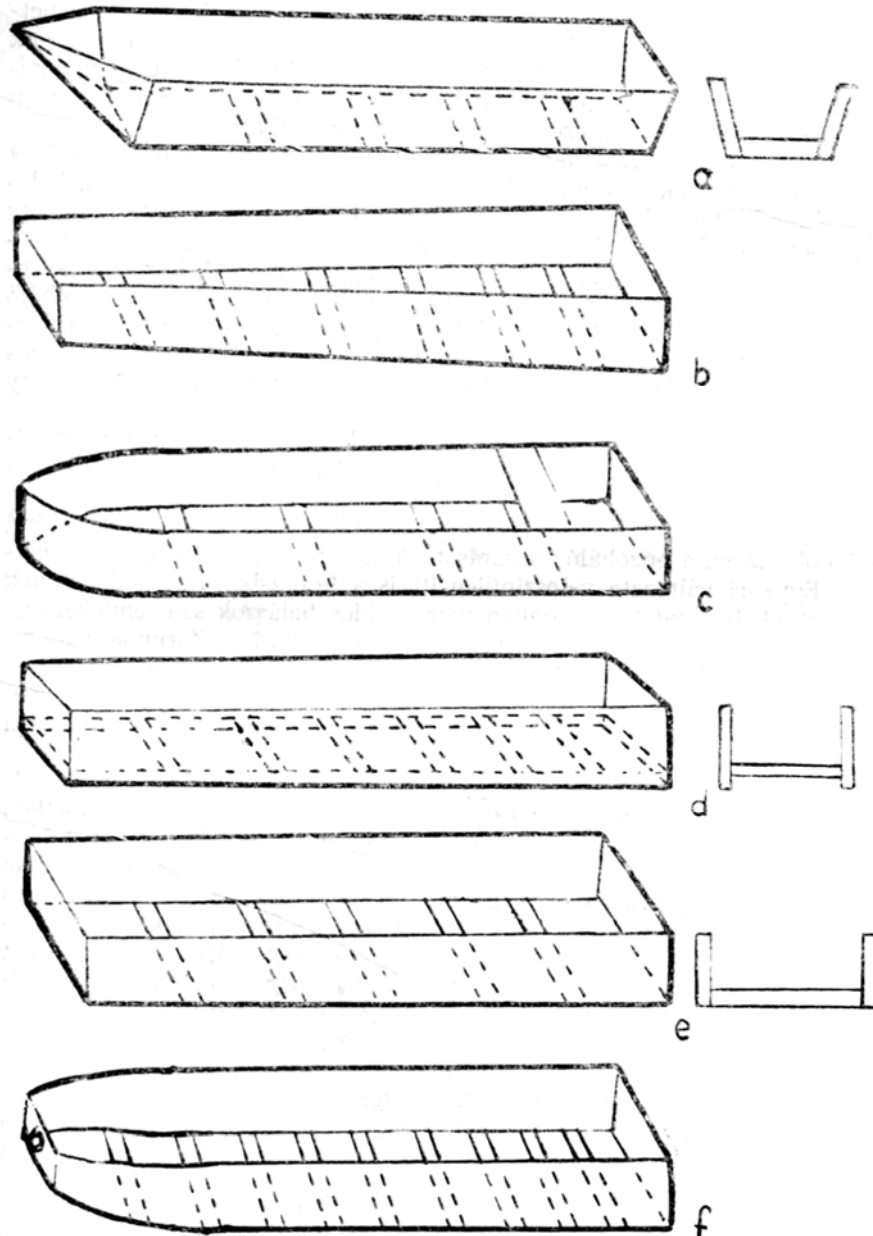
1. A *Népismereti Dolgozatok* 1976-os kötetében Számadó Ernő hangulatos leírást közölt a régi érmelléki halászatról.³ Mivel adatait csak az Érmellék egyetlen – bór kétségkívül legjelentősebb – halászfalujából, Érkeserűből gyűjtötte, s a halászati módoknak és halászeszközöknek csupán egy részét ismertette, szükségesnek véltük a kutatást az egykori jeles halássterület egészére és lehetőleg minden halászati módra kiterjeszteni.⁴

Az adatközlők szerint még azok is, akik elég rendszeresen halásztak, alapfoglalkozásként általában a földművelést űzték, tehát az itteni halászok az ún. paraszthalászok kategóriájába tartoztak.⁵ Életükben, megélhetésükben a hal egyrészt mint élelemkiegészítő, másrészt mint pénzforrás játszott jelentős szerepet. Több faluban is említették, hogy „a hal hozta a pénzt a házhoz”. Különösen jelentős szerep jutott a halászatnak gyenge mezőgazdasági termés vagy természeti katasztrófák esetén, mint amilyenek a gyakori tavaszi árvizek voltak. Ilyenkor, mint Cserved Pál halász mondta Gálospetriben, „a más búzáját vitte a víz, a miénket meg hozta”. Több idős halász is említette, hogy nemcsak a családot, tudta a halászat jövedelméből eltartani, hanem földet is abból vett. A falvak népe számon tartotta a halászokat, sőt még a mai napig is *Halászként* emlegeti e foglalkozás hajdani művelőit – az egykori halászok pedig büszkén vállalják a megkülönböztetést. A szigetekre épült településeken – mint Érkeserűn is – a sok halász mellett, nagy haljárás idején, a falu apraja-nagyja halászott.

Nemzedékek felhalmozódott tapasztalata alapján a halászok jól ismerték a halban gazdag tavakat, mocsarakat, ereket, a szigetek homokos szegélyeit. E halászhelyek nevét még ma is emlegetik az idősebbek, mint Diószegen a *Besenyér, Takota, Pipa, Mátyás*; Csokalyon a *Besenyér, Sár-gödör, Cifrahíd, Tiszta, Csikókollát* (-korlát); Éradonyban a *Sózó, Sárvejó, Homokos, Kéterdőhöz, Nagyfahíd torkolata, Várhátulja*; Érkeserűben a *Felsőér, Kocsártag, Kiskengyelér, Vágottalja, Kamarasziget, Körtisziget, Dombosziget*; Ottományban a *Csikostó, Kishartyás, Nagyhartvás, Tilalmas, Szorosvágás, Póstova, Bornyúfojás*; Szalacson a *Kútató, Bakóere, Császtova, Büdöstó, Szilesér, Aranyos*; Gálospetriben a *Roszzgát, Hartvás, Hosszúsziget, Palkóér*.

Az Ér vízrendszerében számos halfaj élt, a halászok halismerete azonban inkább csak a nagyobb testű, halászott fajokra terjedt ki. Az általuk ismert halfajok, jelentőségük sorrendjében: *potyka* (ponty); *kárász, csuka, sügér* (Ottományban *sígér*, Gálospetriben *töviskes*); *harcsa, kecege* (keszegfajok); *cigánhal* (compó); *törpeharcsa, márna* (Érkeserűben *mána*, sőt Szalacson *bálna*; a leírások alapján általunk fejes domolykónak feltételezett hal).

2. Az 1888. évi halászati törvény kimondta, hogy a halászathoz halászejegyet kell váltani és területet bérelni a halássterület birtokosától.⁶ Az Érmellék halásza a községi elöljáróságoktól válthattak halászejegyet, a vizek birtokosaitól pedig halászati jogot (halássterületet) béreltek. Diószegen és Szalacson a halászhely községi birtok volt, a község pedig a bérletet árverésen adta ki. Érkeserűben, ahol a legtöbb halász lakott,

I. *Hajó-* (csónak-) típusok: a) Bihardiószeg; b) Éradony; c) Szalacs; d) Gálospetri; e) Ottomány; f) Érkeserű

a halászierületek főbérője egy nyugalmazott katonatiszt volt; tőle kapták másodkézből a halászok.

1944 után mind a halászejegyet, mind a területet a Vadászegyesülettől váltották a halászok, később pedig a halászierületek is az mtsz-ek tulajdonába mentek át. A halászok egy része még néhány évig munkacsoport fejében a közös gazdaságnak halászott, a halfogás azonban nem bizonyult gazdaságosnak, ezért hamarosan felszámolták.

Nincs adatunk arról, hogy az Érmelléken a vizek birtokosai valaha halászati társulásokba szerveződtek volna; ugyanígy nem tudunk a halászok állandó társulásairól sem, egyik-másik szerszám készítésére vagy kezelésére azonban alkalmilag az érmelléki halászok is társultak. Összeültek létszafonásra vagy összeálltak a nagyobb méretű húzóháló kezelésére nyáron, de még inkább a téli jeges halászat idején. A húzóháló nagyobb értéket képviselt, ezért előfordult, hogy több halász közösen birtokolta. Megtörtént, hogy a diószegi meg a csokalyi halászok a közös halászierületüket képező Besenyéren társultak két húzóhálóval a ponty eredményesebb fogására.

Idősebb halászok gyakran vettek maguk mellé fiatal gyermeket kiegészítőnek; ez részt kapott a zsákmányból, valamint a halászat fogásait is eltanulta.

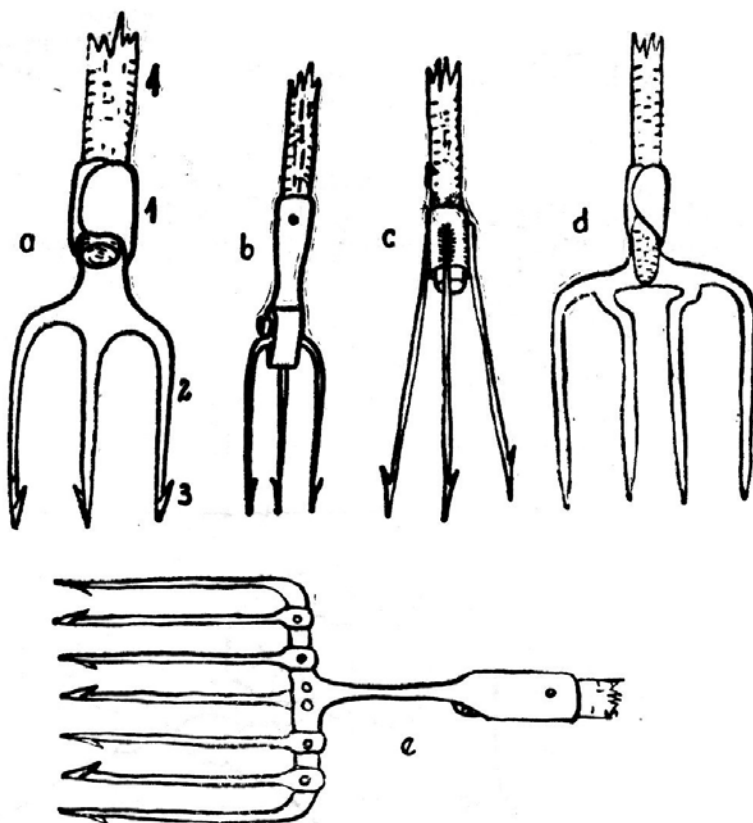
3. A halászok vízi közlekedésre, a varsák, vészek megközelítésére, mélyebb vízben a húzóháló vontatására *hajót* (csónak) használtak (2. fénykép). Egykori változata valószínűleg itt is a fatörzsből vájt bődöncsónak volt, ennek használatára azonban már az idős halászok sem emlékeznek. A csónak fenyődeszkából készült, hossza 4 m körüli. Formája változó, s ennek oka abban keresendő, hogy helyi mesterek, sokszor maguk a halászok készítették. Gyűjtőutunk során már csak Éradonyban és Érkeserűben találtunk csónakot; így a változatokat jobbra elmondás alapján ismertetjük.

A diószegi „hajó” (Ia. rajz) *orra* hegyes, *fara* egyenes, *oldalai* felfelé szélesednek, *feneke* 3 szál deszkából készült, s ezeket keresztben 4 *pánt* fogta össze. A halász – a hajó végében állva – csáppal hajtott; ez 3–4 m hosszú, alsó végén kihegyezett rúd. Az éradonyi csónak (Ib. rajz) *orra* és *fara* egyenes, de *orra* keskenyebb (80 cm), mint a *fara* (120 cm); alját 6 *pánt* fogja össze. A hajtó *hajórúd* alsó vége kétágú. Szalacson a csónak (Ic. rajz) *orra* hegyes, alját 4 *pánt* erősíti. Egy vagy két ülődeszkát is tettek rá, különösen akkor, ha személyszállításra használták. Gálospetriben (Id. rajz) *eleje* és *hátsója* egyforma széles volt, fenekét 6 *pánt* erősítette. Oldalait fenekénél mélyebbre eresztették, így 1 col magasságú *vízfogót* nyertek; ez növelte a hajó biztonságos fekvését. Mozgatására hegyes *csákrudat* használtak. Ottományban (Ie. rajz) alakja meg egyezett a gálospettrivel, de *vízfogó* nélkül, viszont szélesebb volt – alja 4 szál deszkából készült –, hogy jobban *feküdjön a vízben*, amikor a vészt leverték. *Pántjainak* száma 6–7, kihegyezett *hajórúddal* hajtották. Érkeserűben (If. rajz) az *orra* felé elkeskenyedik, *feneke* pedig kissé felfele ível, 3 *fenékeszkáját* 9 *kacsdeszka* fogja össze, a *csák* alsó vége kétágú. Itt külön ácsok szakosodtak hajókészítésre, s a szomszédos falvak halászeitől is kaptak megrendelést. Ilyen típusú volt az általunk a 70-es évek végén látott utolsó székelyhídi csónak is.

4. Az alkalmi halászati módok közül ismert volt a kézzel való hal-fogás. Különösen nyári nagy melegben, alacsony vízálláskor, az oxigénhiány miatti *halzúdulás* idején fogták kézzel a halat. Ilyenkor nemcsak a halászok iparkodtak, hanem halászott szinte az egész falu.

Alkalomadtán használt eszköz volt a *hurok* is; ezt a nádas szélén elfekvő csuka „derekára” húzták és megrántották. A vékony vasdrótból készült hurkot inkább csak az orvhalászok használták, mert nem volt feltűnő és könnyen el lehetett rejteni.

5. Az érmelléki halászok „régóta fogva tilos” szerszámnak ismerik a *szigonyt* (II. rajz), ennek ellenére még számos szépen megmunkált, a fából készült *nyélhez köpüs* vagy *küpüs* felerősítésű, *ágain* hegyes *horgokkal* (szaka) idomított kovácsoltvas szigonyt őriznek. A leggyakoribbak a *háromágú* szigonyok (IIa. rajz); ezeknek horgai az ágak síkjából kifelé állanak, a két szélső ágon egyik, a középsőn másik irányban. A Székelyhídi Múzeum gyűjteményében található háromágú szigony ágai egy szögletes nyakrészbe vannak erősítve, a középső ág külön, a két szélső pedig egy U alakúra hajlított darabból (IIb. rajz). Gálospetriben olyan háromágú szigonyt találtunk, amelynek ágai nem egy síkban állanak (IIc. rajz). Szalacsról *négyágú* szigony is előkerült (IId. rajz); ez abban is eltér az előbbi formáktól, hogy nincsenek, horgai, s azért kedvelték, mert nem roncsolta a halat. Ottományban egy *hétágú* szigonyt találtunk (IIe.

II. Szigonyok: a) Diószeg és Csokaly (1. *köpü* vagy *küpü*, 2. *ágak*, 3. *horgok*, 4. *nyél*); b) Székelyhíd; c) Gálospetri; d) Szalacs; e) Ottomány

rajz). Ennek ágait külön kovácsolták, és azután szegecselték össze, s az ágakat egy hosszú, vékony nyak kapcsolja a köpühöz.

Eltérő volt a szigonyok használati módja is. Diószegen a *pipáló* (víz színén levegőt vevő) halat szigonyozták, de a zavaros vízbe is belegázoltak és a lábukhoz érő halat szúrták meg. Szalacson tiszta vízben, a nádas-sásos részek közt használták, ahol meglátták a vízfenéken elfekvő halat, főleg a csukát, de a nagy pontyot is. Gálospetriben kihasználták a pontynak azt a szokását, hogy „megérzi az időt, eső előtt fent jár a vízen”. A szigonyos figyelte a víz színét, örvényléséből következtetett a hal járására, és utánadobta a szigonyt. Ha a hal *megrázta a rudat*, akkor a szigony beletalált, és biztos volt a zsákmány. Ottományban éjszaka jártak szigonyozni. Ilyenkor a csónakból *fájkjával* (III. rajz) világították meg a vizet. A fáklya egy olyan bádogdoboz, amelybe *petrót* meg *kanócot* tettek, ezzel keresték a vízfenéken nyugvó halat.

Adataink szerint az Érmelléken a szigonyt egészen a mocsárvilág lecsapolásáig használták, s alkalmasint még ma is megpróbálkoznak vele az orvhalászok.

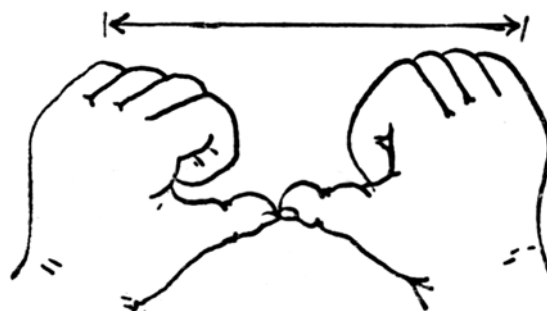
6. A horgászat az Érmelléken meg sem közelítette az egyéb halászati módok jelentőségét, s azokkal eredményességben sem vetekedhetett. Inkább csak a gyermekek használták a *peccőt*: *rúdja* mogyoró- vagy somfavesszőből, *zsinórja* kenderfonalból, *úszója* parafadugóból vagy kukoricaszárból, *horogja* hajlított gombostűből készült, erre gilisztát tűztek. A ma elterjedt horgászat itt is a sporthorgászat körébe tartozik.

7. Az Érmellék legelterjedtebb halászati módja a rekesztőhalászat volt, ennek is leggyakoribb formája a *vészállítás*. A *vész* gyékénnyel font nádfal volt, két fő része a hal útját elrekesztő és terelő *lésza*, valamint a tulajdonképpeni fogórész, a *vészfü* (vészfej).

Lészakötéshez (3–4. fénykép) ősszel vágták a *gyikínyt*, télen pedig a *nádat*. Adonyban és Keserűben a nádat úgy hajtották kettőbe, hogy vastagabb és erősebb tövét magasabbra hagyták, állításkor ezt ütötték. Diószegen, Szalacson és Gálospetriben a nádat két szálával vették; utóbbi

III. *Fájkja* Ottományból

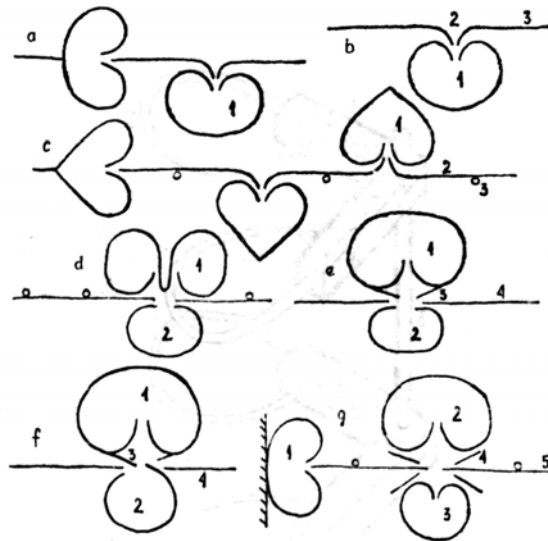

IV. A *sukk* mérése Gálospetriben

helyen a két nádszálát tövével ellentétesen helyezték, miáltal a lésza teteje és alja egyforma erős lett. Kötés közben a megcsavart gyékényt fából készült *tűkkel* rögzítették, míg a következő nádszálakat mellé helyezték. A kötések száma a lésza magasságától függött. Egy-egy sor kötés között a távolság 1 *sukk*: a kifeszített hüvelykujjakkal egymás mellé helyezett két ököllel mért távolság, kb. 30 cm (IV. rajz). A lésza teljes magassága lehetett 6, 7 vagy 8 *sukk*os. Gálospetriben egy ilyen nád terelőfal hosszúsága 6 *sing* (kb. á 62 cm) és a neve *közlésza*; Ottományban egy lészadarab hossza 8 *sukk* és a neve *szárny*. Csokalyon a lészát *hacurának* nevezték. Itt a nádszálaknak csak a *töve* részét használták, mivel a *hegye parázs* (könnyen törik), s ezért levágták. Kötésre gyékény helyett itt utóbb *dohánypárgát*, majd drótot is használtak.

A lésza leverésének eszköze a *sujok* (VIIId. rajz), Érkeserűben *pusak*. A vést általában állóvízben alkalmazták, s ha félős volt, hogy az áradás eldönti, baltával levert karókkal erősítették meg; ezeket Keserűben ferdén verték le, hogy csak a lésza tetejét támasszák és el ne térítsék a lésza mentén a vészfej felé haladó halakat. Gálospetriben a lészatámasztó karót *régejnek* mondták.

A vész forgórésze, a vészfej számára a legszebb nádszálakat válogatták ki és a terelőlészánál magasabbra készítették, nehogy a hal kiugorjék belőle. A változatos alakú vészfejek két alapformája ismeretes: egyik Szalacson (Va. rajz), Ottományban (Vb. rajz) és Gálospetriben (Ve. rajz), a másik Csokalyon (Vd. rajz), Diószegen (Ve. rajz) és Érkeserűben (Vf. rajz) volt használatos. Éradonyban mindkét típust együtt hasz-

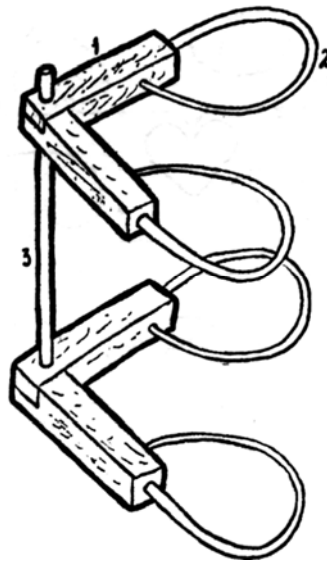
V. *Vészfűk* (-fők, -fejek): a) Szalacs (1. *vészfű*); b) Ottomány (1. *vészfű*, 2. *szája*, 3.) *szárnya*; c) Gálospetri (1. *vészfű*, 2. *közlésza*, 3. *régej*); d) Csokaly (1. *kamara*, 2. *konyha*); e) Diószeg (1. *kosár*, 2. *kamara*, 3. *leppentyű*, 4. *lésza*); f) Érkeserű (1. *fűvész*, 2. *udvar*, 3. *filleng*, 4. *lésza*); g) Éradony (1. *kanfűvész*, 2. *vészfű*, 3. *udvar*, 4. *füle*, 5. *lésza*)

nálták; az elsőt a part mellé rakták, ez a *kanfűvész*, a másik az *udvaros vészfü*. Diószegen a fogórész neve *kosár*, az udvarrésze *kamara*, Csokalyon viszont a fogórész a *kamara*, az udvarrésze pedig a *konyha*. A hal megtévesztésére rövidebb lészadarabokat is elhelyeztek a vészfejben, Diószegen *leppentyű*, Adonyban *füle*, Keserűben *filleng* néven.

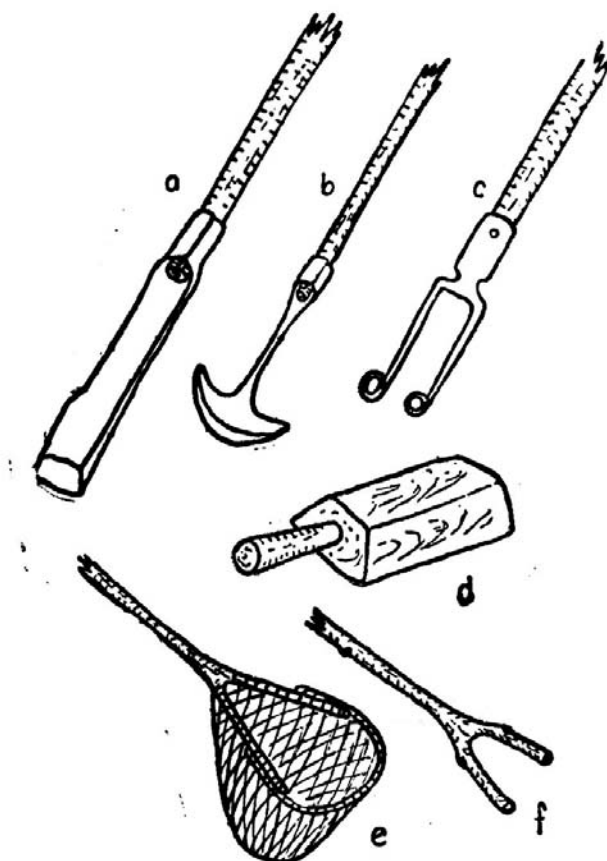
A falvak többségében a vészfejet csak *szemre* állították, Gálospetriben viszont *rámára fordították*. A ráma két V alakú *árvaficfa* keretből és *rakottavesszőből* ráhajlított *karikákból* állott. A ráma két felét egy rúddal: a *rámaguzsajjal* fogták össze (VI. rajz). Miután a kettős ráma mentén a vészfejet leverték, a rámat kihúzták belőle és a következő vészfejnél alkalmazták. A vész leverése előtt a helyet meg kellett tisztítani; ezt *vészirtó* (vészirtó) vassal (VIIb. rajz), vagy pedig *kapával* végezték.

A vést egész évben használták. Télen *jegelővel* (VIIa. rajz) többször feltörték a vészfejben a jeget, de ha nagy volt a zsákmány, a csapkodó halak nem hagyták befagyni. A vészfejből a zsákmányt hosszú nyelvű lapos merítőhálóval (VIIe. rajz) szedték ki; ennek neve Diószegen *merentyű*, Csokalyon és Szalacson *merettyű*, Adonyban, Ottományban és Keserűben *merergyű*.

8. A rekesztőhalászat másik elterjedt eszköze a vesszővarsá; ennek nagy előnye a vésszel szemben a mozgathatóság. Az Érmellék ősi soron használt vesszővarsája a *hurca* (VIIIa. rajz), ez fűzfavesszőből font, trombitaszerűen kiszélesedő szerszám volt. Fonását a *seggénél* (vége) kezdték egy fűzvesszőből csavart gúzzsal. Ebbe szúrták a *karókat*, amelyeket ritkán befontak. Elülső kiszélesedő része, a *taréj* felé úgy bővítették, hogy minden két karó közé beszúrtak még egyet. A hurca hossza a taréj át-

VI. Vészfejállító ráma Gálospetriből: 1. keret, 2. karika, 3. rámaguzsaj

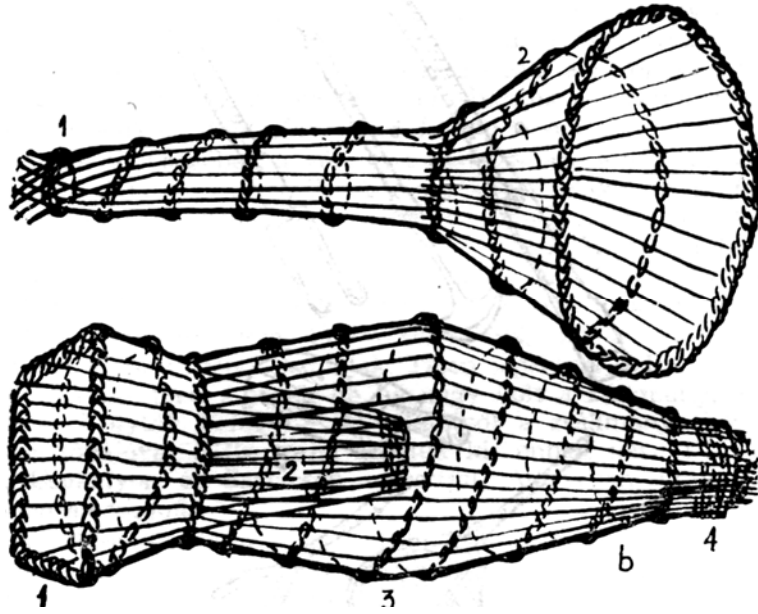
VII. Halászeszközök: a) jegelő; b) vízirtó vas; c) bakolóvilla; d) sujok; e) merítőháló (merentyű, merettyű vagy merergyű); f) kalatyoló

mérőjétől függött. Nincs fogórésze: a hal beleszorul és nem tud visszafordulni. Folyóvízben használták, ennek folyását fűzfavesszőből font *hurcagáttal elkötötték* és a kihagyott *hurcarésekbe* helyezték a hurcákat, mély vízbe kettőt is egymás fölé.

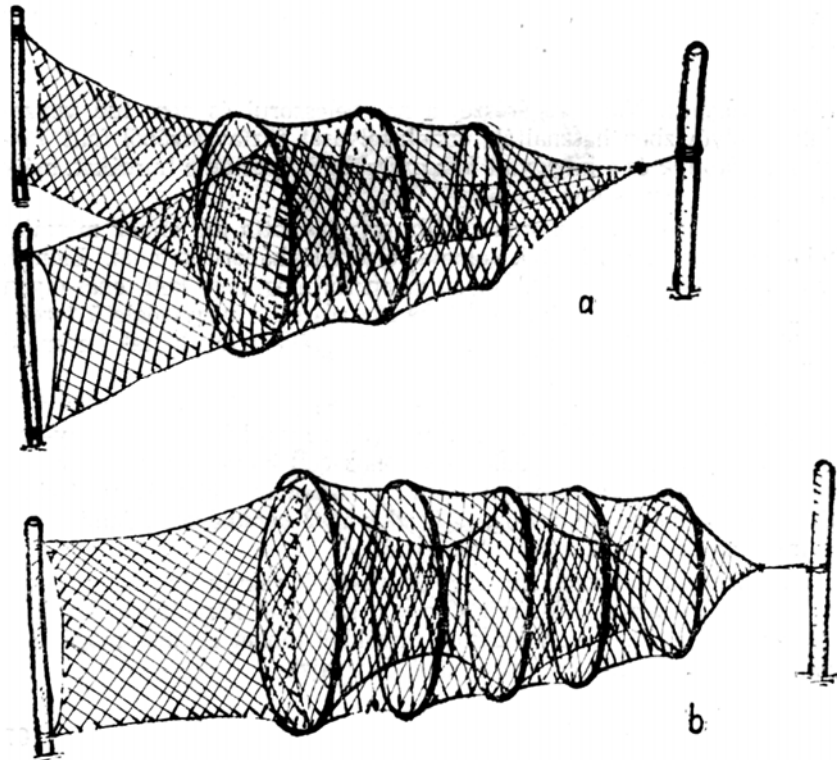
Szalacson a hurcát a *morda* (VIIIb. rajz) váltotta fel; ennek mintáját állítólag Oroszországból hozták volna az első világháború katonái.⁷ Előnye, hogy mozogni tud benne a hal, nehezebben fül meg, nem kell tehát olyan gyakran felszedni, mint a hurcát. A *morda* részei: a négyszögletű *taréja*, elszűkülő *versikéje*, *hasa* és *fara*. Ez utóbbit gyékénnyel dugták be, majd ezen öntötték ki a zsákmányt.

A *hálóvarsa* (Szalacson *verse*, Keserűben *lesháló*) a századforduló táján terjedt el az Érmelléken. Szalacson (IXa. rajz) két *szárnyát* egy-egy *szárnyakaró* rögzítette, *fara* pedig *farkaróhoz* volt kötve. 3 *karika* tartotta kifeszítve. A faránál ki lehetett nyitni a zsákmány kiöntésére. Gálospetriben a neve *varsa* (IXb. rajz), 5 *karikával*, 2 *versikével*, valamint egy előre irányuló szárnyal, a *vezetékhalóval*.

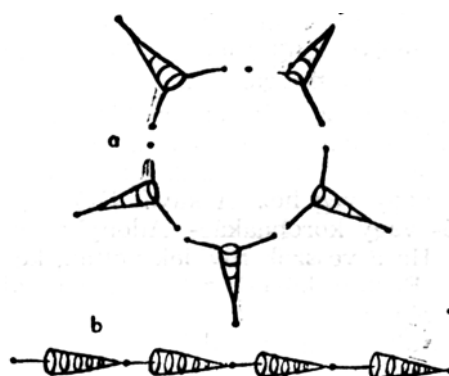
A kétszárnyú hálóvarsákat vagy egyesével rakták le, vagy pedig 4–5-öt körbe helyeztek (Xa. rajz), hogy a szárnyak közé tévedt hal biztosan fogságba essék. A vezetékhalós varsákból többet egymás mögé állítottak és két oldalról ráhajtották a halat (Xb. rajz).

VIII. Vesszővarsák: a) *hurca* (1. *segge*, 2. *taréj*); b) *morda* (1. *taréja*, 1. *versikéje*, 3. *hasa*, 4. *fara*)

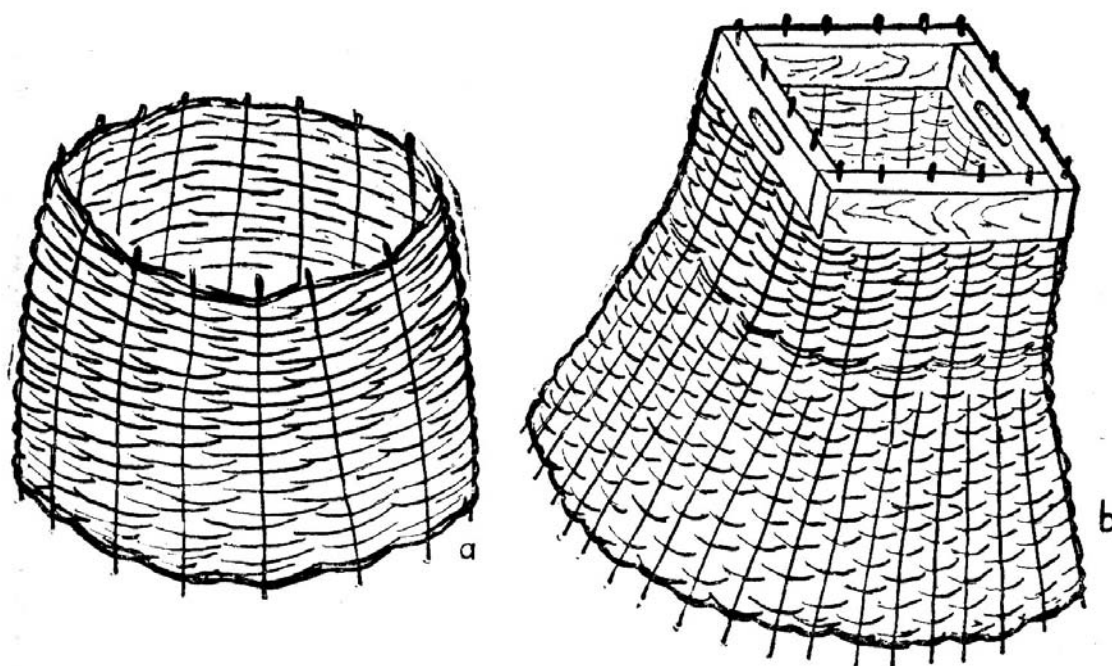
IX. Hálóvarsák: a) *verse* Szalacsról; b) *varsa* Gálospetriből

X. Varsaállítás a) körben és b) egymás mögé

Csokalyon az orvhalászok, valószínűleg a hálóvarsák mintájára *kockás drótból* (üzletben vásárolt szőtt dróthálóból) készített varsát, a *csalékony kosarat* is használták. Kenyérdarabokat tettek bele és kikötötték a parti bokrokhoz. Oldalán ajtó volt, azon vették ki a halat.

9. A gyakori sásos-hínáros sekélyebb vizekben valószínűleg a legrégibb időktől dívott a borítóhalászat, a vesszőből font, nyeletlen *tapogatóval* (Csokalyon és Keserűben *borogató*). Az egyszerűbb, csak fűzfaveszszőből készült, kör alakú formát (XIa. rajz) (mindenik faluban, míg a felül négyszögű *rámás tapogatót* (XIb. rajz) csak Gálospetriben és Ottományban ismerték. A leborított hal szabadulást keresve bökdösi a tapo-

XI. Borítók: a) *tapogató*; b) *rámás tapogató*

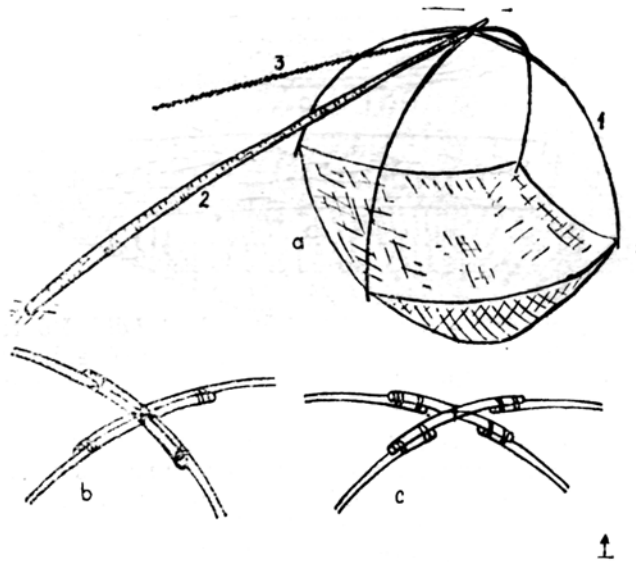
gató falát: „korhol a hal”. Ilyenkor a halász belenyúl és kiszedi. A tapogató magassága a víz mélységétől függően 60–90 cm. Ezt a szerszámot még ma is használják a szalacsi cigányok.

10. Elterjedt halászeszköz volt az *emelőháló*, Diószegen *emeliháló*, (XII. rajz), négyzet alakú hálórésze 1X1 m-től 2,5x2,5 m-ig változott. Peremén vastagabb zsinórt fűztek végig, ezzel kötötték a négy sarkát a kereszt alakú káva négy végéhez. A kávat Diószegen hosszú hajlékony és rugalmas mogyoró- vagy koronaakác-, Adonyban som- vagy gledicsiavesszőből készítették. Ha a vesszők rövidek voltak, kettőt is összekötöttek egy-egy *kávarúd*nak. Ezután következett a káva összeállítása. A négy kávarudat vastagabb végüknél fogva párosával összekötötték (XIIb. rajz), vagy pedig összetoldásukhoz egy rövidebb rudat használtak (XIIc. rajz). A két fél kávat keresztben egymásra tették és addig állígtatták, míg kiegyensúlyozódtak, ezután összekötötték őket. A kiegyensúlyozás nagyon fontos volt, mert különben a háló egyik sarka lecsüngött és a hal elszökött. A kávhöz egy kb. 4 m hosszú emelőrudat erősítettek. Diószegen e rúd végét a partnak támasztották, hegyére emelőkötelet kötöttek, és azzal emelgették a hálót. Adonyban a halász a lába közé fogta az emelőrúd végét és két kézzel emelgetett.

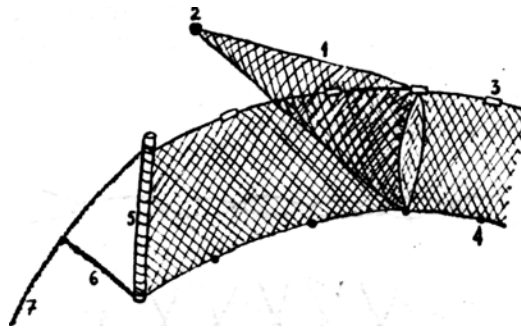
11. A kerítőhalászat állóvízre legalkalmasabb eszköze a gyalom. Az Érmelléken egyetlen érkeserűi halász ismerte csupán a *gyalom* elnevezést, ő édesapjától hallotta. Ezt a hálótípust Ottományban *seggháló*nak említették, egyébként *húzóháló* néven ismerik (XIII. rajz és 5–6. fénykép). Ez 20 m körüli hosszúságú, 5 cm körüli szembőségű háló, magassága 3–4 m, s közepébe egy 3–4 m hosszú, hengeres, végén zárt hálódarab, a *segge* van belekötve. A háló alsó szélén végigfűzött vékony kötél van a *sújozás*, ólomból vagy vasból készült *sújokkal* (XIV. rajz). A felső szélén is végigfut egy kötél, ezen sorakoznak a jobbra fenyőfából készült *úszók* (XV. rajz); Diószegen *pálha*, Csokalyon *pálmafa*, Keserűben *hálódeszka* a nevük. Ezek Szalacson gyékényből készültek. A háló két végére két *csatfa* (Diószegen *hámfa*) van erősítve.

Mélyben halászva a nagy húzóhálót csónakkal rakták vízbe. Ilyenkor a csatfák alsó végét *felsújozták*, hogy a vízben függőlegesen álljanak, rájuk kötélből egy-egy *kantárt* erősítettek, ezekhez *húzókötelet* kötöttek. A vízbe eresztett háló húzóköteleit egy-egy csónakkal vitték partra, s kifelé haladva a hajtórúddal „erősen csápoltak”, hogy a halakat középre, a háló útjába zavarják, majd a hálót a partra húzták. A *Besenyér* mocsáron, amelynek fele Diószeghez, fele meg Csokalyhoz tartozott, a két falu halászái gyakran összeálltak és egymás után két hálót vontattak végig egy-egy szakaszon; így a ravasz ponty, amely az első háló elől az iszapba bújt, amikor átvontatták felette, felszökött, bele egyenesen a második hálóba. Az is előfordult, hogy az első háló semmit sem fogott, a második meg tele volt.

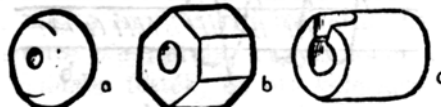
Éradonyban és Szalacson a húzóhálóknak egy kisebb, 6–10 m-es változatát is használták. Ezzel két halász a vízben gázolva halászott: egy-egy csatfát fogva a part felé *kerítettek* vele, vagy pedig, mint például Szalacson, a nádas szélébe *kipreszkelték* (leszúrták), majd a nádasból a halakat a háló felé *meghajtották*.

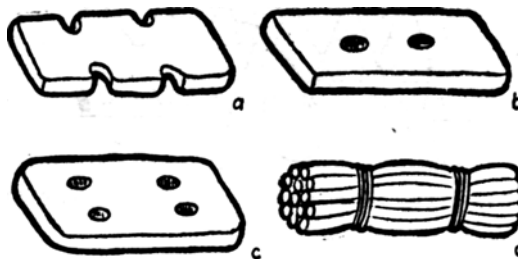
XII. a) *Emelőháló* (1. káva, 2. emelőriúd, 3. emelőkötél); b-c) a káva kétféle összeállításása

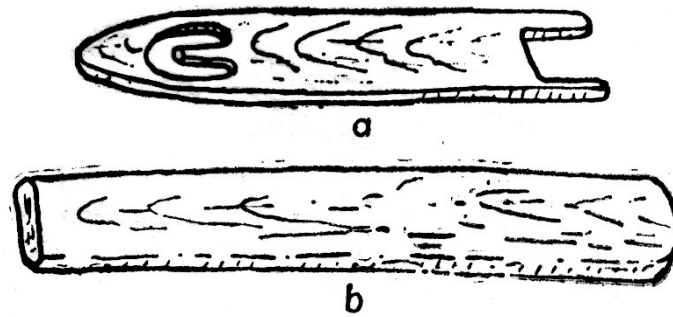
XIII. *Húzóháló*: 1. segge, 2. kölönc, 3. úszók, 4. sújok, 5. csatfa vagy hámta, 6. kantár, 7. húzókötel

XIV. *Sújzás*, háromféle *súj*: a) ólomból; b) anyacsavarból; c) vasból

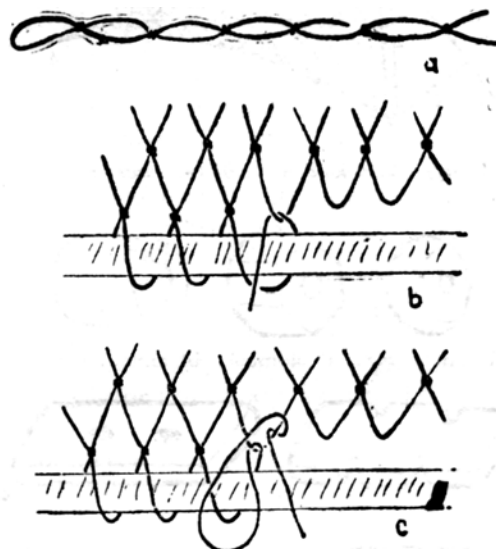
XV. *Úszók*: a) Éradony és Ottomány; b) Csokaly; c) Érkeserű; d) Szalacs

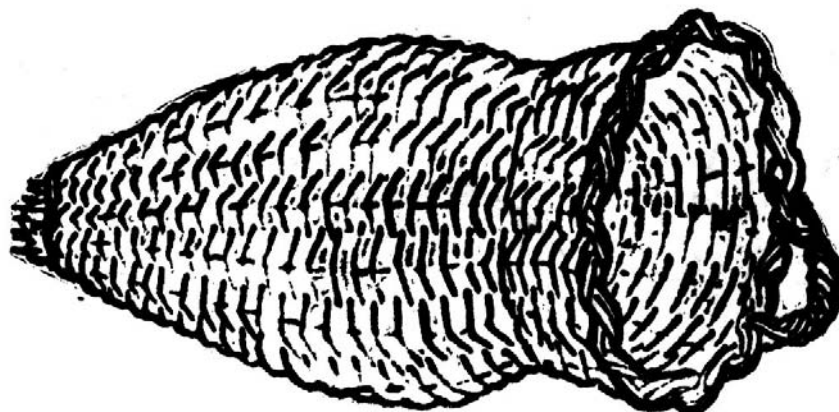
XVI. A hálókötés eszközei: a) hálókötő tű és b) borda

A húzóhálót *riszált* (sodrott) kenderfonalból *hálókötő tűvel* *bordára* kötötték (XVI. rajz). A lapockaszerű borda szélessége határozta meg a *szemek* bőségét. Hálókötéshez készülve először kettőbe fogtak egy hosszú fonalat és annyi kötést kötöttek rá, ahány szemnyi szélességűre tervezték a hálót. Az így kapott szemeket aztán egy másik fonalra szedték fel; ennek két végét összecsomózták és a kapott hurkot egy szék karfájára akasztották, ezután kezdték a tulajdonképpeni kötést. A kötés módja a hagyományos, ún. *parasztkötés* volt (XVII. rajz); ez a halászok szerint gyorsabb a *necckötés*nél. Jórészt maguk kötötték hálóikat, csak kevesen kötötték. Érkeserűben egy asszony hivatásszerűen, pénzért foglalkozott hálókötéssel.

A halászat télen sem szünetelt; a halászok rendszeresen „feljárták a vészeket”, vagy pedig az este vágott lékből emelőhálóval szedték ki a fényre odagyűlő és levegőzni igyekvő halakat. A téli halászat legfontosabb eszköze mégis a húzóháló volt. Ilyenkor a csatfák aljára nehezebb súlyozást, általában *szekérszécnit*⁸ erősítették. A jégen *baltával* vagy *je-*

XVII. Hálókötés: a) az első sor szemének elkészítése; b) első öltés; c) második öltés

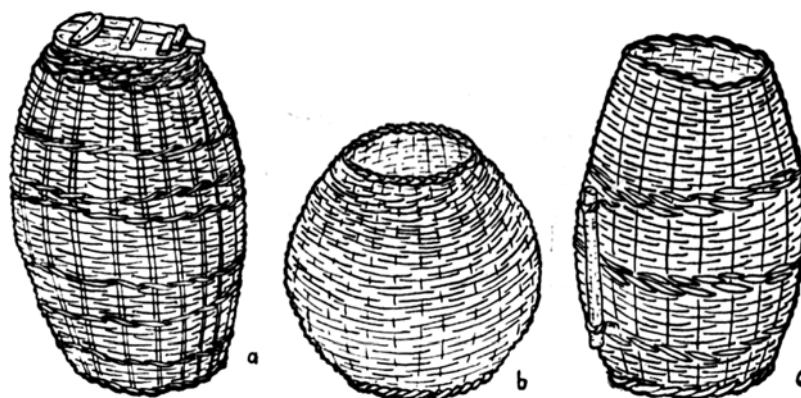
XVIII. Csikkas

gelővel (VIIa. rajz) egy-egy 1,5x1,5 m méretű *asztalléket* vágta a háló beeresztésére, illetve kiemelésére, az utóbbit általában már a part közelében. A kötelek vezetésére két félkörben oldallékeket vágta.⁹ A csatfákhoz kantárt, ezekhez meg húzókötelet kötöttek, mint nyári halászatkor, a kötelek végére pedig egy-egy 3–4 m hosszú rudat erősítettek (megtette a *petrencerúd* vagy a *hajtorúd* is); ezeket aztán a jég alatt kétágú villával vagy pl. Szalacson fából készült kétágú *kalatyolóval* (VIIIf. rajz) tolták előre léktől lékig. Minden harmadik léknél felhúzták a vezetőrudakat, így biztosították a két léksoron a háló két végének egyenletes előrehaladását. Amikor a rudak elérték a külső asztalléket, kiemelték őket és a két kötelet keresztben húzták kifelé, hogy a háló záruljon. Kihúzás közben a köteleket a *bakolóvillával* (VIIc. rajz) végig a fenék felé nyomták, nehogy megemelődjék a háló alja.

12. Az Érmelléken nagy hagyománynak örvendett a csikászat, bár nem minden faluban volt egyformán jelentős; Diószegen csak alkalomadtán csikásztak. Ha csikot akartak fogni, elég volt letenni a *csikkast* (XVIII. rajz) a kert alatti sekély vízbe, belement magától is a csík. Szalacson rothadó tengeriszárból, boglyafenékből vagy más összegyűjtött gázból *gátakat* építettek a sekély vizű mocsarakban, ezeken helyel-közzel *fojókat* hagytak, s ezekbe fektették a kasokat. A csikkas a vesszővarsáknál említett mordára hasonlított, de taréja kerek volt és oldalát sűrűn befönték vesszővel, míg a mordát ritkára, csak *fírcelve* fonták.

Télen a csikkast *lik alá* rakták, vagyis léket vágta a behelyezéséhez. Másutt a *csiknyalásba* tették; ez ott keletkezett, ahol az összegyűlt nagy tömegű csík folytonos kavargásával elvékonyította, sőt át is lyukasztotta a jeget. A lékekbe lerakott két-három csikkast betolták a jég alá, hogy taréjuk a fenék s a jég közt megszoruljon, s a víz el ne mozdíthassa. A lékre nádat meg trágyát tettek, hogy ne fagyjon be.

13. A kifogott halat nyáron egy napig *ződ gazban* is eltartották, hosszabb megőrzésre viszont a *haltartó* (Érkeserűben *halkas*, Diószegen *bárka*) szolgált (XIX. rajz), ezeket a vízbe eresztették. A csikot *csiktökbe*: kivájt belsejű kobaktökbe gyűjtötték, majd *dézsába* vagy a halász kertje végében kiásott, vízzel telt *verembe* tették.

XIX. a) *Haltartó*, Éradony; b) *halkas*, Érkeserű; c) *haltartó bárka*, Diószeg (I–XIX. a szerző rajzai)

A hal egy részét a család fogyasztotta el. Elkészítésének többféle módját ismerték: *halászlé*, *paprikás harcsa*, *pokrócos csuka* (tojással rántva), *halpörgölt*, *káposztás csík*.

A zsákmány nagyobb részét jobbra a halász vagy a felesége értékesítette. Diószegről Nagyváradra vitték kosárral a halat vonaton, s a kaulaznak is hallal fizettek, amiért elnézte a nagy kosarakat. Csokaly és Adony felvevő piaca Székelyhíd volt, Ottományból és Szalacsról Margitára, Gálospetriből pedig Érmihályfalvára vitték a halat. Eljutott az Érmellék hala messzebbre is: szatmári kereskedők, ha Csokalyról értesítést kaptak, hogy nagyobb volt a fogás, rögtön jöttek és felvásárolták a zsákmányt.¹⁰

JEGYZETEK

¹ Bővebben Benedek Zoltán: *A szőke Szamos földjén*. Kvár 1973. 11–15.

² Az adatokat a vízügyi hivatal (IELIF) székelyhídi kirendeltségétől kaptam.

³ Számadó Ernő: *Régi érmelléki halászat* = ND 1976. 85–91.

⁴ A halászat kutatási eredményeinek legutóbbi nemzetközi összefoglalása: *The Fishing Culture of the World, I–II*. Studies in Ethnology, Cultural Ecology and Folklore. Edited by Béla Gunda. Bp. 1984. Magyar kutatástörténeti összefoglalás korábban szintén tőle: *A magyar gyűjtögető és zsákmányoló gazdálkodás kutatása*. (A Magyar Népkutatás Kézikönyve, II. 7.) Bp. 1948. 13–16. és irodalom 21–23. Jogi vonatkozásban Szilágyi Miklós: *Néphagyomány – népi mentalitás – állami igazgatás az orvhalászat tükrében*. (Életmód és Tradíció, 3.) Bp. 1989. A téma klasszikus monográfiája Herman Ottó: *A magyar halászat könyve*, I–II. Bp. 1887. Magyar szerzők fontosabb erdélyi részlettanulmányai és adatai, számos román vonatkozással, megjelenésük időrendjében: r.r.r.: „Emlékezzünk régiekről.” *A mező-bándi tós-társaság*. Székely Néplap I(1866). 46, 53–54; Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. Pest 1868. I. 208, 229, és 1869. II. 57. 140; Sztripszky Híador: *Adatok Erdély őshalászatához*. Népr. Ért. III(1902). 157–178, IV(1903). 221–226. és 279–290, valamint *Az erdélyi halászat ismeretéhez*. Régi és mai halastavak. Kvár 1908; Cs. Sebestyén Károly: *A lugoshelyi halászat*. Népr. Ért. VIII(1907). 111–114; Orosz Endre: *Régi szigonyos halászatról a Kis-Szamos völgyében*. Erdély XXI(1912). 55–59. és *Szigonyos halászat Vajdaszentiványon*. Népr. Ért. XXI(1929). 19–21; Roska Márton: *Az er-*

délyi halastavak őskori vonatkozásai. Uo. XXXI(1939). 221–228; Uő: *Adatok Erdély szigonyos halászatához*. Közl. az Erd. Nemz. Múz. Érem- és Régiségtárából III(1943). 187–189; Uő: *Adatok az Iza halászatához*. Uo. 190–193; Uő: *Adatok Szolnok-Doboka megye halászatához*. Közl. az Erd. Nemz. Múz. Történeti, Művészeti és Néprajzi Tárából IV(1944). 125–130; Schram Ferenc: *A kolozsvári halász-céh szabályai 1725-ből*. Népr. Közl. IV(1959). 4. sz. 295–304; Grétsy László: *A székely duga és családja*. M. Nyelv LV(1959). 117–122; Gunda Béla: *Ethnographica Carpathica*. Bp. 1966. 65–135: *A mérgező és szigonyos halászat Erdély nyugati hegyvidékén*; Fábián Imre: *Halászat a bukovinai Andrásfalván*. Ethn. LXXXIV(1973). 345–352; Gunda Béla: *Beziehungen zwischen den naturbedingten Faktoren und der Fischerei in den Karpaten*. Acta Etimologica Slovaca I(1974). 111–121; Kós Károly: *Tájak, falvak, hagyományok*. Buk. 1976. 133–141: *Csángó néprajzi vázlat. Halászat*; Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Buk. 1983. 319. és 327 (Csikszenttamás), 346 (Szacsva), 387 (Nagybacon), 429 (Ozsdola); Kovács Sándor: *Halászat a Feketeügyön*. Új Élet XXVI(1983). 20. sz. 14. – A román kutatások alapvető forrásművei Antipa, Grigore: *Pescăria și pescuitul în România*. Buc. 1916. és Giurescu, Constantin C.: *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, I. Buc. 1964.

⁵ Vö. Szilágyi Miklós: *A Hernád halászata*. Miskolc 1980. 13, 72. és Solymos Ede: *Dunai halászat*. Bp. 1965. 45.

⁶ Bővebben Fischer Frigyes: *A halászati törvények és a rájuk vonatkozó rendeletek*. Bp. 1928.

⁷ Meglepő állítás, hiszen hasonló szerszámot Herman, i.m. 159. a Kraszna mentéről, valamint Sztripszky, i.m. 171. Erdélyből is sokkal régebről említ.

⁸ *Szekérténci*: a szekértengely végére húzott vasgyűrű a kerék lecsúszásának megakadályozására. Vö. n. *Stelze*: egyebek közt több vasalkatrész neve. Krauß, Friedrich: *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen*. Siegburg 1957. 911.

⁹ A lélek elhelyezéséről Szamadó, i.m. 89.

¹⁰ Jelesebb adatközlőimről, *Hajdani érmelléki halászok* felcímmel, sorozatnyi kis portrét közöltem a Falvak Dolgozó Népeben, fényképpel: Nagy Sándor *Éradonyból*. XXXVII(1981). 10. sz. 8; Juhász György *Csokalyból*. Uo. 11. sz. 5; Kólák József *Érszalacsról*. Uo. 13. sz. 6; Cservid Pál *Gálospetriből*. Uo. 14. sz. 6; *Id. Nagy Károly Érkeserűből*. Uo. 20. sz. 8; *Seres Lajos Diószegről*. Uo. 21. sz. 8. További fontosabb adatközlőim: Juhász József (szül. 1921), Ottomány; id. Munkácsi Imre (1897), Érkeserű; Somogyi Zsigmond (1907), Éradony.